

УДК 631.4:378.4(477.74)

М. Й. Тортик, канд. геогр. наук, доцент
кафедра ґрунтознавства і географії ґрунтів,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
вул. Дворянська, 2, Одеса, 65082, Україна

РОЛЬ І МІСЦЕ ТРАПІВСЬКОГО СТАЦІОНАРУ В НАУКОВО-ДОСЛІДНІЙ РОБОТІ КАФЕДРИ ҐРУНТОЗНАВСТВА І ГЕОГРАФІЇ ҐРУНТІВ

У зв'язку із 45-річчям заснування в Одеському університеті кафедри ґрунтознавства і географії ґрунтів, аналізується історія становлення і розвитку Трапівського стаціонару, одного з багатьох стаціонарів кафедри, створених на півдні України, його роль і місце в науково-дослідній роботі, пов'язаної із проблемами зрошення чорноземів водами різної іригаційної якості.

Ключові слова: кафедра, лабораторія, чорноземи, зрошення.

Вступ

В 1971 році на геолого-географічному факультеті Одеського університету імені І. І. Мечникова було відкрито Проблемну науково-дослідну лабораторію географії ґрунтів та охорони ґрунтового покриву чорноземної зони (ПНДЛ-4), науковим керівником якої до 1996 р. був проф. Гоголев І. М. [1]. Під його керівництвом, починаючи з 1970 – 1971 рр., співробітниками кафедри ґрунтознавства і географії ґрунтів та ПНДЛ-4 започатковані дослідження впливу зрошення водами різної іригаційної якості на властивості і продуктивність ґрунтів півдня України, які і стали основним напрямком діяльності лабораторії. Завідувачами лабораторії в різні роки були Б. М. Турус, Г. С. Сухорукова, В. А. Сич, О. І. Цуркан.

Такий напрямок досліджень вимагав проведення режимних досліджень, вивчення динаміки властивостей ґрунтів з різним характерним часом розвитку, закладення різноманітних польових дослідів тощо. З цією метою, на землях господарств, розмішених в районах досліджень, виникла потреба в створенні стаціонарів, тобто постійнодіючих об'єктів, які б забезпечували умови проживання і проведення досліджень співробітниками кафедри і лабораторії. Перші стаціонари були створенні в Миколаївському районі Миколаївської області в с. Зелений Гай на базі радгоспу “Степовий” (Очаківський стаціонар), Кілійському районі Одеської області в с. Десантне на базі колгоспу імені Мічуріна (Десантненський стаціонар) та в багатьох інших районах.

Історія створення Трапівського стаціонару і його роль в науково-дослідній роботі кафедри

В кінці 70-х на початку 80-х років минулого сторіччя на території Татарбунарського і Саратського районів Одеської області почалося будівництво першої черги Дунай-Дністровської зрошувальної системи площею 29,2 тис. га, де після введення її в експлуатацію для зрошення чорноземів південних і звичайних використовувались слабомінералізовані води

опрісненого Сасикського водосховища, бувшого морського лиману. В перші ж роки після початку зрошення, в ґрунтах були зафіксовані такі негативні процеси як осолонцювання, сезонного засолення, ущільнення, обезструктурування, що призвело до зниження родючості ґрунтів. При цьому швидкість і інтенсивність розвитку цих процесів була надзвичайно високою, а в роки з різними кліматичними умовами їх характер і інтенсивність суттєво різнились. З метою вивчення ґрунтових наслідків зрошення чорноземів слабомінералізованими хлоридно-натрієвими водами, вивчення сутності ґрунтоутворювальних процесів і подальшого прогнозування еволюції чорноземів при зрошенні, розробки прийомів покращення якості зрошувальних вод і зрошуваних ними ґрунтів виникла потреба в створенні стаціонару в зоні дії Дунай-Дністровської зрошувальної системи. Безпосередніми ініціаторами створення стаціонару були завідувач кафедри Гоголев І. М. і доценти кафедри Позняк С. П. та Волошин І. М.. В 1983 році за домовленістю з районним управлінням сільського господарства і управлінням зрошувальних систем в селі Трапівка Татарбунарського району Одеської області на базі бувшого колгоспу імені Суворова в будиночку меліораторів було виділено приміщення для стаціонару. За короткий термін зусиллями С. П. Позняка, співробітників лабораторії (О.І. Сухоставського, С. Я. Блінштейна, М. Й. Тортика, О. Л. Августовської, В. А. Кливняка) проведено облаштування стаціонару. Було облаштовано дві спальні кімнати, їдальня і саме головне, лабораторія, оснащена необхідним устаткуванням, що давало можливість виконувати не тільки польові, а й цілу низку лабораторно-аналітичних досліджень. Слід зазначити і висловити подяку правлінню господарства (голова правління Михайленко В. П., головний агроном Алексеєнко І. І.) за сприяння в забезпеченні продуктами харчування співробітників університету.

З перших років заснування на стаціонарі закипіла інтенсивна робота. Спектр досліджень був самий різноманітний. Це динаміка якості зрошувальних вод від місць водозабору до поля, розробка прийомів меліорації зрошувальних вод і ґрунтів, вплив вод на генетико-морфологічні особливості ґрунтів, їх фізичні, водно-фізичні, фізико-хімічні, біологічні властивості, речовинний склад і їх продуктивність.

Для виконання цих досліджень виникла потреба в закладенні польових виробничих дослідів. Перший такий дослід був закладений в 1984 році, де було проведено вивчення впливу різних доз хімічних меліорантів на властивості зрошуваних ґрунтів і їх продуктивність. В 1986 році на площі 40 га був закладений польовий виробничий багатофакторний дослід по вивченню впливу органо-мінеральної системи добрив, різних доз хімічних меліорантів і способів їх внесення на фоні полицевого і безполицевого обробітку ґрунту на властивості і продуктивність зрошуваних чорноземів. Суттєву допомогу в закладці дослідів (транспорт, добрива, меліоранти) надали районне управління райсільгоспхімії (голова управління Каравель А. І.) і керівництво правління господарства.

В 1991 році постало питання проробки можливих варіантів подачі на Дунай-Дністровську зрошувальну систему безпосередньо дунайських вод. З метою вивчення впливу зрошення дунайською водою на генетичну природу і властивості вторинно-осолонцюваних чорноземів був закладений польовий дослід. Безпосередніми виконавцями цих досліджень були С. П. Позняк, А. І. Гоголев, М. Й. Тортик, П. І. Жанталай. Проведення такого дослідів було пов'язано з цілим рядом труднощів, насамперед, це транспортування дунайської води для поливів дослідних ділянок. Справа в тому, що забір води для поливів (с. Ліски Кілійського району Одеської області) розташований на відстані майже 40 км від дослідних ділянок. Велику допомогу в забезпеченні транспортними засобами для транспортування води надало керівництво господарства (головний агроном Алексеєнко І. І., бригадири тракторних бригад Алексеєнко В. І., Плачков А. А.).

Результати досліджень отримані на Трапівському стаціонарі неодноразово доповідались на конференціях і нарадах різних рівнів, з'їздах ґрунтознавців і агрохіміків, лягли в основу кандидатських дисертацій Т. Н. Хохленко, М. Й. Тортика, В. І. Тригуб. За результатами досліджень опубліковано в багатьох статтях в різних наукових виданнях. Матеріали досліджень покладені в основу цілого ряду монографічних видань. В-першу чергу, це колективні монографії “Орошение на Одессине. Почвенно-экологические и агротехнические аспекты” [3], “Зрошувані землі Дунай-Дністровської зрошувальної системи: еволюція, екологія, моніторинг, охорона, родючість” [2], монографія “Фтор у чорноземах південного заходу України” [4].

Результати досліджень на Трапівському стаціонарі були використані при розробці рекомендацій щодо раціонального використання зрошуваних чорноземів, покращення властивостей ґрунтів і підвищення їхньої родючості. Насамперед, це “Рекомендации по сельскохозяйственному использованию орошаемых земель Дунай-Днестровской оросительной системы в Одесской области” за редакцією Я. М. Біланчина, М. Й. Тортика і О. Г. Кулібабіна. За результатами досліджень були розроблені рекомендації для впровадження наукових розробок в господарствах півдня України, про що свідчить інформаційний лист про передовий виробничо-технічний досвід НДІНТІ Держплану України №174-86 “Меліорація чорноземів, зрошуваних водами опріснених лиманів в умовах південно-західного Причорномор'я”.

Двері стаціонару завжди були гостинно відчинені для науковців інших установ, з якими співробітники кафедри ґрунтознавства і географії ґрунтів і проблемної лабораторії підтримували тісні зв'язки і співпрацювали в рамках тематики досліджень. Стаціонар неодноразово відвідували науковці інституту ґрунтознавства імені В. В. Докучаєва (Москва) Т. В. Турсіна, Н. П. Чижикова, О. Б. Скворцова, інституту ґрунтознавства і агрохімії імені О. Н. Соколовського (Харків) М. І. Полупан і В. Я. Ладних, українського науково-дослідного інституту зрошуваного землеробства (Херсон) О. П. Сафонова і О. М. Федорченко, науковці геолого-географічного факультету Одеського університету М. Ф. Ротар та інші.

Трапівський стаціонар з перших років свого заснування став не тільки центром для проведення науково-дослідних робіт, а й базою для проходження виробничих практик студентів геолого-географічного факультету Одеського університету. Щорічно, в літній період, 4–5 студентів-ґрунтознавців третього і четвертого курсів проходили виробничу практику на Трапівському стаціонарі. Під керівництвом викладачів кафедри (С. П. Позняка) і співробітників проблемної лабораторії (М. Й. Тортика, О. Л. Августовської, Ю. В. Михальченко та інших) студенти самостійно проводили польові і лабораторно-аналітичні дослідження за визначеними тематиками (морфогенетичні особливості зрошуваних чорноземів, фізичні, водно-фізичні, фізико-хімічні властивості тощо). Окремі дослідження проводились практично цілодобово (динаміка кислотно-лужних властивостей зрошувальних вод). Саме результати цих досліджень лягали в основу написання курсових і дипломних робіт. Результати досліджень доповідались на щорічних студентських конференціях в Одеському університеті. Неодноразово студенти з доповідями приймали участь у всесоюзних (за часів СРСР) і республіканських конкурсах студентських робіт, де виборювали призові місця. Для багатьох студентів, які проходили виробничу практику на стаціонарі це була школа не тільки науково-дослідницької діяльності, а й школа життя.

Слід також зазначити, що виконання науково-дослідницьких робіт на стаціонарі було б неможливим без забезпечення транспортними засобами. В цьому неоцінену допомогу кафедрі здійснювала адміністративно-господарська частина університету, а саме її підрозділ автопарк в особі водія І. В. Ференчука.

Крім науково-дослідницької роботи на стаціонарі, співробітники кафедри ґрунтознавства і проблемної лабораторії активно проводили профорієнтаційну роботу в Трапівській середній школі. Багато учнів школи згодом поступали на різні факультети Одеського університету і успішно закінчували їх.

В 1993–1995 роках минулого сторіччя за ініціативи та активної участі завідувача кафедри Гоголева І. М. на масивах зрошення Одещини була організована дослідно-експериментальна мережа стаціонарних ділянок довгострокового ґрунтово-екологічного моніторингу. Ділянки ґрунтово-моніторингових досліджень різняться за ландшафтно-екологічними умовами території, вихідними (до зрошення) генетико-виробничими і меліоративними особливостями ґрунтів, структурою ґрунтового покриву, якістю зрошувальних вод, тривалістю та інтенсивністю зрошення. Така ділянка (ДСС-2) була закладена і на Трапівському стаціонарі в липні 1994 року. Основним завданням створення мережі ділянок довгострокових спостережень було проведення систематичного контролю та оцінки сучасного стану ґрунтів і земель масивів зрошення водами різної іригаційної якості півдня України з метою обґрунтування заходів по збереженню і раціональному використанню їх агроекологічного потенціалу та підвищенню родючості.

Сьогодні на більшості масивів зрошення регіону досліджень, як і в межах всього півдня України регулярні (і навіть періодичні) поливи не проводяться. Цей факт посилює відмінності ділянок наших стаціонарних ґрунтово-моніторингових досліджень не тільки за сукупністю ландшафтно- і ґрунтово-екологічних умов, інтенсивністю зрошення та якістю поливних вод, але й за наявністю чи відсутністю зрошення в останні роки та тривалістю сучасного постіригаційного етапу еволюції й екстенсифікації землекористування в результаті припинення зрошення. Саме в цьому напрямку і сьогодні проводять дослідження співробітники кафедри і проблемної лабораторії — Я. М. Біланчин, П. І. Жанталай, М. Й. Тортник, А. О. Буяновський, М. С. Яременко.

Література

1. Біланчин Я. М. Ґрунтознавство в Одеському університеті (історико-аналітичний нарис) / Я. М. Біланчин // Вісник Одеського національного університету. Географічні та геологічні науки. — Т. 10. — Вип. 6. — 2005. — С. 5–9.
2. Зрошувані землі Дунай-Дністровської зрошувальної системи : еволюція, екологія, моніторинг, охорона, родючість / [За ред. С. А. Балюка]. — Харків : ПФ «Антіква», 2001. — 260 с.
3. Орошение на Одещине. Почвенно-экологические и агротехнические аспекты / [под ред. И. Н. Гоголева, В. Г. Друзяка] / [И. Н. Гоголев, Р. А. Баер, А. Г. Кулибабин и др.]. — Одесса : Ред.-изд. отдел, 1992. — 436 с.
4. Тригуб В. І. Фтор у чорноземах південного заходу України / В. І. Тригуб, С. П. Позняк. — Львів : Видав. центр. ЛНУ імені Івана Франка, 2008. — 148 с.

Н. И. Тортик

кафедра почвоведения и географии почв,
Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
ул. Дворянская, 2, Одесса, 65082, Украина

**РОЛЬ И МЕСТО ТРАПОВСКОГО СТАЦИОНАРА В НАУЧНО-
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ РАБОТЕ КАФЕДРЫ
ПОЧВОВЕДЕНИЯ И ГЕОГРАФИИ ПОЧВ**

Резюме

В связи с 45-летием образования в Одесском университете кафедры почвоведения и географии почв, анализируется история образования и развития Траповского стационара, одного из многих стационаров кафедры на юге Украины, его роль и место в научно-исследовательской работе, связанной с проблемами орошения черноземов водами различного ирригационного качества.

Ключевые слова: кафедра, лаборатория, черноземы, орошение.

N. I. Tortic

Department of Soil Science and Soil Geography
National Mechnikov's University of Odessa
Dvoryanskaya St., 2, Odessa, 65082, Ukraine

**ROLE AND PLACE OF TRAPOVSKIY PERMANENT
ESTABLISHMENT IN SCIENTIFIC RESEARCH OF SOIL
SCIENCE AND SOIL GEOGRAPHY DEPARTMENT**

Summary

In connection with 45 years' foundation of Odessa university departure of soil science and soil geography, the history of Trapovski permanent establishment's foundation and development, one of several stationars of departure in the South of Ukraine, its role and place in scientific research work, connected with problems chernozems irrigation with waters of different irrigative quality.

Keywords: department, laboratory, chernozems, irrigation.